

REFERENSER

- Anckar, Carsten, 2008. "Size, Islandness, and Democracy", *International Political Science Review* 29, s. 433-459.
- Aristoteles, 1991. *Politiikka*, A.M. Anttila (övers.). Jyväskylä: Gaudeamus.
- Corbett, Jack & Veenendaal, Wouter, 2018. *Democracy in Small States: Persisting against all All Odds*. Oxford: Oxford University Press.
- Dahl, Robert & Tuft, Edward, 1973. *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Hamilton, Alexander, Madison, James & Jay, John, 1961. *The Federalist Papers*. New York: New American Library.
- Lijphart, Arend, 1977. *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven: Yale University Press.
- Montesquieu, 1944. *De l'esprit des lois. Texte établi avec une introduction des notes et des variantes par Gonzague Truc*. Paris: Flammarion.
- Platon, 1960. "The Laws", i Taylor, Alfred Edward (red.), *The Laws*. London: Dent.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1900. *Du contrat social. Ou Principes du droit politique*. Paris: Flammarion.

Stubhaug, Arild, 2019. *Stein Rokkan – fra periferi til sentrum*. Bergen: Vigmostad & Bjørke.

Anmälan av Ulf Lindström

I repris av Max Webers tonårsfasoner, att skriva uppsats som läraren erkänner sig inkompetent att bedöma, skrev Stein som fjortonåring sin analys av John Stuart Mills *On Liberty*. Till skillnad från Berlin fanns dock ingen lokal professor att inkalla som censor. Man skriver inte uppsats om Mill när man är 14 år i Narvik 1936. Då blir man, i bästa fall, lämnad ensam på skolgården under rasterna "med nevene plantet i bukselommene," kanske som Ibsens "sterkeste mann i verden." Ifjol utgavs biografien om en av Nordens få samhällsvetare av internationell tyngd: Stein Rokkan (1921-1979).

Nationalstaten har fortsatt sitt register av ytterligheter. Den var den gemenskap i och för demokrati om vilken Europas februarirevolution 1848 utkämpades, en "kritisk vattendelare" i Rokkans arbeten. Danmarks fredligt avskaffade envælde, ersatt av en grundlag året därpå, inspirerade demokratins spridning i övriga Norden. Samtidigt havererade enandet av *Kleindeutschland*, som fick

följdverkningar nedåt i historien som Kejsarriket och ohyggligheter som Tredje riket och DDR.

Rokkans teorier om demokrati och partiväsendet har framväxten av den europeiska nationalstaten som underlag för empiriskt prövbar forskning. Rudolf Kjelléns arbeten, om staten som livsform och historiska uppgift, var Rokkan främmande. Herbert Tingsten, käck student vid den institution där Kjellén till 1922 odlade sin millenarism, liknade professorns värv vid nattgroggsdebatt. För Rokkan var statsbyggandets utmaning gränslös och, efter 1848, demokratins tid inne: att övervinna trösklar mot undersåtars medborgarskap och deltagande i alla typer av jurisdiktioner.

Rokkans liv och insats förkortades av dålig hälsa, synnerligen olägligt när statsvetenskapen och sociologin inbjöds att studera demokratins betingelser bortom Västeuropa, särskilt i Östeuropa efter 1989. Över-, multi- och undernationella processer, som direktval till EU:s parlament, etnisk mobilisering och tema som "regionernas Europa" och "europeisering av partier," har uppslag att hämta i hans ofullbordade projekt *Economy, Territory, Identity*.

Unge Steins läshunger i unga år kunde bara ha kurerats med den grymma rutinen att sända pojkar till college som tolvåringar. Det hade tvingat honom till annan sysselsättning också, kanske forellfiske, samt gett honom ro från en "irettesettende, arrogant og bedrevitende" far. Nu fanns i *malmbyen* och järnvägens nordliga utpost Narvik ingen akademi utöver stadsbibliotek och morbror Arntzens abonnemang på *Dagbladet*. Det gick därefter, två överhoppade årsklasser på gymnasiet och ändå högsta betyg i alla ämnen i studentexamen.

Arild Stubhaug, med matematiken som sin egen ämnesbakgrund, gör med biografien den insats som förutsätter distans till samtidens samhällsvetenskap. Stein Rokkan var ingen institutionell produkt. Han skulle själv värka fram nya institutioner som frukt av dyrt inhämtad kunskap. Flykt undan eget skrivande (ofärdig doktorsavhandling om Humes kontraktteori) blev till den akademiska republikens gagn.

Hans med Seymour Martin Lipset redigerade antologi *Party Systems and Voter Alignments* (1967) är som enskild volym ännu oöverträffad i originalitet om partiväsendets egenskaper och väljarnas beteende. I den finns bland annat Rokkans iakttagelse att partier inte uppenbarar sig för väljarna som nya, *de novo*, vid varje val. Partier är övermättade aktörer, komposit av historia och, ja, sprickfärdigt arvsbelastade. Med reservation för pilsnerpartier föds alla partier än idag ur frön i sprickor, ur samhällets klyftor som inte kan överbyggas av och i partier.

Livskraften i Rokkans *nachlass* är också de funderingar som det väcker. För Rokkan var också en generös pedagog med ett fantasifullt bruk av kartor, diagram, pilar och pregnanta nyckeltermer. Han var inte avvisande ens till fyndiga one-liners. "Röster räknas men resurser avgör" (1964) var hans sätt att fånga korporativismen under dess storhetstid i Norden när LO, arbetsgivarföreningen,

bondeorganisationerna och andra särintressen ännu hade tyngd i departementens korridorer att få valresultatets förväntningar överprövade.

Vad, vid sidan om fransk filosofi i originalspråk, läste han som student vid Universitetet i Oslo, dit han och skolkompisen Terje kom 1939 för att överleva på andrasorteringens frukt och grönsaker? Kort svar: ännu mer, ofta och överallt fransk filosofi, men snart med inspridda texter i sociologi och statsfilosofi. De böcker som han nu "borde ha" upptäckt – om hans väg framåt gått rakt genom institutioner – var Tingstens *Political Behaviour* (1936) och Heberles *From Democracy to Nazism* (1945), kanske rent av André Siegfrieds, *Tableau politique de la France* (1913), lärdomsgenealogiskt startpunkten i genren.

I de, som senare i Sven Rydenfelts *Kommunismen i Sverige* (fast 1954 fanns inte datamaskinen), finns de tankefigurer som förutskickar politisk ekologi, masspolitikens uttryck för samspelet mellan de i sediment och kluster ruvande föreställningarna och den miljö de nu lever i. Datamaskinen, att "köra" istället för att handräkna de tester av teorier som kunde vittna om avfrostning av frön i det politiska landskapets sprickor, blev mirakelverktyg. Så exempelvis kunde utgången av Norges folkomröstning 1972 om medlemskap i EU skönjas redan i sambanden bakom resultatet i folkomröstningen om alkoholförbud 1919. Osagt om konsekvensen, men om teorin var Rokkan nöjd: än en gång hade periferin talat emot centrum.

Arne Næss, utnämnd till professor i filosofi i Oslo 1939, var navet i det sällskap av akademiska ynglingar som Rokkan tillhörde under ockupationsåren. Næss vidtalades 1948 att delta i ett UNESCO-projekt i Paris om demokrati som ideal och realitet. Rokkan, som i mellantiden hade inhämtat politisk idéhistoria, anslöt sig som assistent. Att bidra till demokratis återväxt var vällovligt, i en omgivning som dessutom erbjöd nya forskningsmetoder. Likt Næss vid vunen professur var Rokkan 28 år gammal när han levererade slutrapporten! Bland de som noterade det var Alva Myrdal. (Som "near-miss" må räknas utblivna möten med maken Gunnar och unge Steins sårbarhet inför en docering om förtjänster i Rudolf Kjelléns geopolitik.)

Åren 1949–1955 kryssar han fram i en karg skärgård, fattig i institutionell trygghet. Norge var underetablerat av lärosäten. Universitetet, som Oslos länge skulle omtalas i singularis, var värdskap för lärostolar. Fördelen var att ingen statsvetenskap var barrikaderad bakom unken statsrätt. Forskning som kollektiv verksamhet vid fristående institut fick nu sin *Gründerzeit*, "tillsatt endast pengar." För samhällsvetenskapen blev träförädlingens mecenat familjen Rinde lyckan. Institut för Samfunnsforskning, ISF, blev mötesplats också för Rokkan. Därifrån kunde han söka nya vikariat, nya stipendier också utomlands, fortsätta att bygga nätverk. "For meg personlig kom denne stilen til å virke frigjørende, ja forløsende." Anslag från tidens ymnighetshorn, amerikanska stiftelser, finansierade bland annat intervjuundersökning om skollärares roll i demokratisk fostran.

Amerikansk samhällsvetenskap, med exiltysk accent och urval av intervju-personer som metod, blev *de rigueur* efter 1945. Väljarundersökningarna blev statsvetenskapens mediala signum. Den första amerikanska 1948 skulle få sina nordiska uppföljare, den norska motsvarigheten vid valet till Stortinget 1957. Då bytte sju procent parti sedan föregående val, idag är partitytarna 35 procent. Därifrån härstammar en ikonisk tabell i valforskningen. Kollega Henry Valen, i samförstånd med Rokkan om väljarnas personliga arv, ”kontrollerade” partival med fars - dock ej mors - partisympati.

När resultaten från väljarundersökningen 1957 fanns som manuskript i (aldrig utgivna) samlingsverket *Valg i Norge* var Rokkan igen rastlös. Att lyfta forskningen in längs det kontextuella spåret, den politiska ekologi som ska avsätta boken tillsammans med Seymour Martin Lipset, hastade.

För biografiska syften har dedikationen i den boken övertolkats, ”To our fathers, defenders of the periphery.” Lipset, ett år yngre än Stein, var son till rysk-judisk flyktning undan tsaren. Som yngling i New York City var ”Marty” vänsteraktiv, trotskist. Rokkans familj är en egen historia. Hans far, Georg, avsatt redaktör i Arbeiderpartiets *Fremover*, skollärare, brandman, esperantopionjär, åkeriägare, dömdes efter kriget för landsförräderi till två månaders fängelse. Han hade haft oregelbundna uppdrag som tolk åt ockupationsmakten och för den utfört logistiska tjänster med åkerifirman. Åtminstone för ett år hade han betalat medlemsavgiften i Quislings Nasjonal Samling. Det lockar gärna till övertolkning. Stubhaug håller emot, så gott det går.

Det var 93.000 som åtalades, 46.000 fälldes i vad som blev Europas mest svepande rättsuppställning. Deras avkommor provocerades inte i proportionell grad att genom just akademisk förtjänst återvinna namnets respekt. Landsförräderi är traumatiskt – Stein bad om och fick sin brittiska frus löfte om tystnad om krigsminnen i familjekretsen, själv höll han kontakten med fadern pro forma – men är inte ensamt differentia specifika för familjemedlemmars livslopp.

Rokkan var en av flera samhällsvetare som växte upp i periferin när det fortfarande var långt till centrum, för honom ett dygn till Oslo med tåg via Boden och Stockholm. Hans egenhet blev alltså inte den lärde lokalpatriotens. Hans far hade mer än väl förbrukat familjens kvot med kvädet ”statens krossande knytnäve” mot Nord-Norges väl, en bok utgiven 1932 på eget förlag. Att jämföra förhållandet, likheter och skillnader, mellan centra och utkanter i alla statsformationer var mer angeläget. För nya självständiga stater i Afrika nämnde Rokkan omgående språken som konfliktladdad tröskel i nationsbyggandet.

Det var i Bergen han etablerade sin bas, 1958 som forskningsledare vid ett fristående institut (CMI), från 1966 som professor vid stadens universitet. Där var hans engagemang för etableringen av NSD (Norsk Senter for forskningsdata) osvikligt. Kommundata, tidiga opinionsundersökningar, officiell statistik, ”rådata,” skulle arkiveras i användarvänligt format. Ännu var tron på kumulativitet, att träget flytta forskningsfronten, i samhällsvetenskapen stark.

Som omedelbar avkastning åtnjöt forskare och studenter i Bergen trafiken av gästföreläsare av "gamla skolans" yppersta rang: Erik Allardt, Reinhard Bendix, Robert Dahl, Martin Lipset, Shmuel Eisenstadt, Juan Linz. Inramningen av gästföreläsningen var en annan förr, när ett för gästen protokollärt program påbjöds innan denne dagen därpå mötte fullsatt andäktigt auditorium. (Föreläsarna under Rokkans värdskap minns kanske annat, som den disträ trakteringen. Immanuel Wallerstein bjöds efter sin globala utsvävning på *raspeballe*, jfr pitepalt, på närbelägna café Ugla, galonets och bruna perstorpsplattans tempel.) Idag räcker ett streck med rödpenna i universitetets budgetutkast och traditionen läggs som webinar på YouTube, den interaktiva taffeln till Starbucks. Minnesföreläsningar, som de årliga till Stein Rokkan själv, är få universitet förunnade.

Rokkans umgänge med sina studenter var otvunget, uppmuntrande och krävande. Tidsfrister sattes, studenters ursäkter om andra åligganden möttes av "då jag var i din ålder..." Om han där avbröt sig i insikt om den jämförande metodens fälla, "conceptual stretching," är okänt. Idag kan studenter antagna vid lärosäten i världsklass appellera inte bara till lärares medlidande utan också till inskränkningar av lärares *tankar* inför studenters – känslor! Om det är Rokkan tidlös, här i krönika i *Arbeiderbladet* 1947 [sic!]: "...vi trenger en vitenskap, ikke et konglomerat av vage kjensler, av uklare forestillinger, av tålete spekulasjoner og av ordtak fulle av uutrunnelig visdom."

Från just universitet i världsklass fick Rokkan inom loppet av fyra veckor våren 1968 erbjudanden om professurer. Stanford i det soliga Kalifornien, därefter Harvard och Yale, erbjöd svindlande lön och förmåner! Endast läsare utan förlamande, fast med nykter förståelse för, kärlek till Bergen kan undgå att förvånas av hans lojalitet med hemlandet. Här är Stubhaug sparsam med sin utredning om "Rokkans Val". Hans patriotism erkändes i media först efter att han 1979 utnämnts till kommendör av St. Olavs Orden. Vid det laget hade han invalts i sex utländska vetenskapsakademier!

Stubhaug loggför annars tålmodigt sitt subjekt; de möten Rokkan deltog i, de ansökningar han skrev i arbetet med att bygga institutioner för bärkraftig forskning. Mellan 1970 och 1977 åtog han sig presidentskapen för UNESCOs samhällsvetenskapliga råd, ISSC, för statsvetenskapens och sociologins internationella organisationer (IPSA, vice-president ISA), arbetet att organisera den europeiska och nordiska statsvetenskapens samarbete. Redaktörskap för antologier, introduktör i tidskrifters temanummer, han tackade alltför sällan nej. Kort innan hans frånfälle hade han utkast färdigt till forskningsprogram om u-länder och i-länder och hur de, nytänkande, *ömsesidigt* kunde utväxla erfarenheter av stats- och nationsbyggande. Och ännu var det länge till mobiltelefon, e-post och internet.

Forskningspolitiskt, i en epok av storpolitik, är Rokkan teflonmänniska. Hans arbete fortskred utan störning av politikens dagordning, som

Vietnamkriget och EU-politik. En sällsynt förtvivlan finner dock vägen till hans penna, om fragmenteringen av sociologin, 1974: "the discipline wanted to pose as the queen, it ended up as the clown of the sciences of man." Ändå, betänkt vad som skulle komma, finns i Stubhaugs bok inte en enda referens till att Rokkan som president/ordförare tvingades mäkla i konflikter som idag har upphov i intersektionalismens måttligt komiska minfält!

Rokkan kunde aldrig partimärkas. Han röstade inte ens. Om hans sympatier och antipatier, höger som vänster, finns magra bevis. Hans ungdomliga uppskattning av Karl Poppers *Open Society and its Enemies* blev livslång, att döma av en senare schism som fick Rokkan att som fakultetsopponent röja sitt credo. Det jämförelsevis starka gensvaret som marxism-leninismen fick bland studenterna vid landets då fyra universitet hade marginell betydelse för den rokkanska statsvetenskapen. Weber, Marx, Durkheim, Parsons, det fanns för honom som för andra något hos alla, men inte allt hos en.

Stubhaugs biografi har sin styrka i dokumentationen och enstaka borrhande utredningar. Hans återhållsamhet i tolkningarna av Rokkans fyra egna vägval är berömvärd och timid på samma gång. Före "nej" till Stanford undvek Rokkan upprepade gånger att fångas i Alva Myrdals talangjakt för produktion av framtida ledarskap i FN-apparaten. Det tredje valet, sökandet efter insikt i de långa linjerna och djupa avlagringarna bakom politiskt handlande, innebar att han valde bort aktörsnära teorier som lånade från ekonomivetenskapen, "rational" och senare "public choice." Det viktigaste valet bestod han inte, till det var han för snäll: att bara tacka "nej" när kolleger igen sände meddelandet "We need a leadership."

Rokkans produktion av färdiga, väl definierade och avgränsade, artiklar och monografier var till antalet få. "Publikationer räknas men originalitet avgör." Ännu kastar de långa men bleknande institutionella skuggor in i politikforskningens tid, när esoteriska blomstrar medan nationalstaten återigen tar sig allt större och bullrigare utrymme.